

ISSN 2587- 2001 e-ISSN 2618-6187

ANASAY

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi -Yıl:5 – Sayı:18 - Kasım 2021

koynunda büyüdüük

ESKİ İSTANBUL'DA RAMAZAN VE MAHALLE BEKÇİLERİ RAMADAN AND NEIGHBORHOOD GUARDS IN OLD ISTANBUL

DOI: 10.33404/anasay.979821

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi / Research Article1

Elif Şebnem DEMİRCİ*

ÖZ

Eski Ramazanlarda İstanbul'da hazırlıklar çok öncesinden başlamaktadır. Hem evlerde hem de dış mekânda gerçekleştirilen hazırlıklar için yetişkinler kadar çocuklar da heyecanlanırdı. Mahalle bekçileri Ramazan'da İstanbul'un sokaklarını dolaşırken çocuklar da onlara eşlik eder, böylelikle eğlenceli zaman geçirirlerdi. Hayatın her evresinde mahallelinin yanında olan bekçiler, mahalle halkının saygınlığını kazanmasından ve fiziki özelliklerinden dolayı genellikle *Bekçi Baba* olarak anılmaktadırlar. Bekçiler, fiziki özelliklerinin yanı sıra aynı zamanda icralarıyla da dikkat çekmektedir. Mahalle halkı bekçilerin davulu çalarken göstermiş olduğu icrasını da hayranlıkla izlemektedir. Mahalle bekçilerinin Ramazan'da davul eşliğinde söyledikleri fasıllar da mahalle halkı için önem arz etmektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nın

1- Makale Geliş Tarihi: 06. 08. 2021 Makale Kabul Tarihi: 26. 11. 2021

* Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta: elif.demirci@erdogan.edu.tr **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0002-0217-5766>

1207 numarasında kayıtlı Destan-1 Bekçi adlı yazma eserde 30 tane Ramazan faslı mevcuttur. Bu yazma eserin müellif kaydı olmadığı gibi müstensihisi de belli değildir. İstinsah tarihi H. 1080 yılı Recep ayı olarak belirtilmiştir. Buna göre de nüshanın istinsah tarihi 1669 Kasım/Aralık ayıdır. Eserde mevcut olan fasıllar latinize edilmiştir. Ancak bizden önceki bir çalışmada edisyon kritik yapıldığı için bu makalede sadece fasılların adlarına yer verilmiştir. Diğer nüshalardaki fasıllarla arasında kelime farkı olmasından dolayı fasılları eklemeyi gerekli görmedik. Bu çalışmada, Eski Ramazanlardaki hazırlıklar üzerinde durularak, Ramazanların vazgeçilmez parçası olan mahalle bekçilerinin özellikleri ve onların Ramazandaki etkisine değinilecektir. Ramazan'da mahalle bekçilerinin söylediği fasıllar değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ramazan, İstanbul, Mahalle bekçileri, Destan-1 Bekçi, Mani Fasılları

ABSTRACT

In old Ramadan, preparations in Istanbul used to start long before. Children as well as adults used to be excited about the preparations carried out both at home and outdoors. While the neighborhood guards were wandering the streets of Istanbul during Ramadan, the children would accompany them, so they used to have fun. The guards, who were with the people of the neighborhood at every stage of life, were often referred to as *Bekçi Baba* due to their respectability and physical characteristics. In addition to their physical features, the guards also drew attention with their performances. The people of the neighborhood used to admire the performance of the guards while they were playing the drum. The fasls that the neighborhood guards sang with drums in Ramadan were also important for the people of the neighborhood. There are 30 Ramadan fasls in a manuscript called Destan-1 Bekçi, registered under the number 1207 of the Istanbul Metropolitan Municipality Atatürk Library. There is no record of the author of this manuscript, and its copyist is not also known. The date of copying is stated as the month of Rajab in the year 1080 H. Accordingly, the copy date of this transcript is November/December 1669. The fasls in the work were latinized. However, since the critical edition was included in a previous study, only the names of the fasls were included in this article. We did not find it necessary to add the fasls, since there are a few word differences in the other copies. In this study, the characteristics of the neighborhood guards, who are an indispen-

sable part of Ramadan, and their effects in Ramadan will be discussed, with an emphasis on the preparations in the old Ramadan. The fasls performed by the neighborhood guards in Ramadan will be evaluated.

Keywords: Ramadan, Istanbul, Neighborhood guards, Destan-ı Bekçi, Mani Fasls

Giriş

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nın 1207 numarasında kayıtlı Destan-ı Bekçi adlı yazma eseri tespit ettikten sonra Eski İstanbul'da Ramazan ve Mahalle Bekçileri ile ilgili kapsamlı bir çalışmaya başlanmıştır. Bu yazma eserin müellif kaydı olmadığı gibi müstensihi de belli değildir. İstinsah tarihi H. 1080 yılı Recep ayı olarak belirtilmiştir. Buna göre de nüshanın istinsah tarihi 1669 Kasım/Aralık ayıdır. İçerisinde 30 tane fasıl ve 124 tane de Nasreddin Hoca fıkrası yer almaktadır. Eserde ilk Ramazan faslı olan *Bekçi Bezirgan Olduğunun Resmi* başlamadan önce bir davul ve bekçi resmedilmiştir.

Eserde mevcut olan fasıl ve fıkraları latinize ettikten sonra detaylı bir literatür çalışması yapılmıştır. Bu nüshayı, tespit edilen diğer nüshalarla karşılaştırma fikri Mertol Tulum'un *Her Yanı ve Her Şeyiyle 18. yüzyıl İstanbul'u* adlı eserinden haberdar olmamızla gerçekleştirilememiştir. Tulum, eserinde 5 farklı nüshayla edisyon kritik çalışmıştır. Ancak tespit ettiğimiz İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nın 1207 numarasında kayıtlı Destan-ı Bekçi adlı yazma eser çalışmada mevcut değildir. Bu makalede, Eski İstanbul'da Ramazan geleneği üzerinde durularak yazma eserde geçen 30 faslın adına yer verilmiştir.

Eski İstanbul'da Ramazan Kültürü

İstanbul'da Ramazan kültürü oldukça yoğun yaşanmakla birlikte, Ramazan öncesinde de birtakım hazırlıklar gerçekleştirilirdi. Ayverdi, Ramazanlarda İstanbul'u, görücüye çıkacak bir kız kadar heyecanlı olarak tasvir etmektedir. İstanbul'da, evlerden konaklara, kenar sokaklardan cadde ve meydanlara kadar her köşenin kendine mahsus bir tavır değişirliği, kendine bir çeki düzen verişiydi olurdu. Boş arsalarla çeşitli eğlence çadırları kurulur, işi bozuk giden dükkânlardan birkaçı hemen boşaltılıp atış yeri haline sokulurdu. Ramazan hangi aya düşerse düşsün, at cambazları, sirkler, pandomim, hokkabaz trupları da şehre o mevsimde akın ederlerdi (Ayverdi, 2007, s. 40-41).

Bir başka hazırlık da mahyalar için gerçekleştirilmektedir. Ramazanın sembollerinden biri olan mahya her zaman merak uyandıran ve heyecanla beklenen bir unsur olmuştur. Mahyacılığın ortaya çıkışıyla ilgili bir anlatışa göre, Fâtih Camii müezzinlerinden Kefeli Ahmed Efendi'nin işleyip padişaha hediye ettiği bir çevre, mahyacılığın doğuşunda etkilidir. Birinci Sultan Ahmet, çok beğendiği çevrenin üstündeki yazı ve resimlerin, minareler arasında kandillerle işlenebileceğini düşünerek devrin hüner erbabına bu yolda bir tecrübeye girişmelerini emretmiştir (Ayverdi, 2009, s. 106). Mahyacılık öyle herkesin yapabileceği sıradan bir iş değildir. Mahyacılık gayet ince bir sanattır. Her kandilin makaralı ipine vurulan düğümlerin sayısına göre kandilleri istenilen şekilde yerleştirmek oldukça zordur. Mahyacı minareden mahya halatına kandilleri sallandırırken düğümlerin hesabını şaşdırmamak zorundadır, aksi takdirde mahya karmakarışık olur (Musahıpzade Celal, 1946, s. 94).

Eski zamanlarda İstanbul'da Ramazan gelmeden başlayan bu hazırlıklar evde de devam etmekteydi. Bu kadar önem verilen bu ayda sofraları simitler, pideler ve fodlalar süslemektedir. Fodlalar imaretlerde çıkmaktadır. Eski padişahlar, vezirler, servet sahipleri bir cami yaptırdıkları zaman yanına bir mektep yahut medrese, bir kütüphane, bir hamam ve bir de imaret yaptırırlardı. Bu imaretlerde çıkan fodla, esmer özlü undan yapılan bir nevi pidedir (Ulunay, 1962, s. 2642).

Osmanlı döneminde, Ramazana mahsus ekmekler, başta güllaç olmak üzere tatlılar, iftariyelikler hazırlanırdı. Ayrıca sahan, tencere, sini gibi bakır kapların hepsi kalaylanır, yatak takımlarının yün ve pamukları arttırılırdı. Hatta bazı kişiler oda döşemelerini bile yeniletirdi (Güldemir, Sandıkçıoğlu & Işık, 2018, s. 376-377). Ramazan için gerçekleştirilen hazırlıklar arasında iftar sofraları da önem taşırdı. Hazırlanan sofralara herkes davet edilirdi. Zengin, orta halli hatta fakir, herkesin kapısı ve sofrası herkese açıktı. Akraba ve yakın dostlar arasında, davetsiz olarak iftara gitmek, bir saygı ve nezaket kâidesi olarak görülmektedir (Ayverdi, 2009, s. 103). Ramazan sofraları birlik ve beraberliğin devamını sağlama açısından önem taşımaktadır.

Ramazan'ın ilk gecesinden son gecesine kadar iftarlar üç kısım olarak verilirdi. Bekçilerin de bu gruplar içerisinde yer alması onlara verilen değeri göstermektedir. Birinci sofraya konağın paşası, efendisi, mollası tarafından davet edilen rütbeli arkadaşları, ahabları için mabeyn odasında; ikinci sofraya hanım

efendinin davetli ahbabları ve mahallenin her tabakadan yaşlı hanımlarına haremdeki büyük odada, üçüncü sofrâ kâhyalara verilen yetki ile semtin, mahallenin fakir halkın bekârlarına işçi ve satıcılarına, cami müezzin ve kuyumlarına, mahalle bekçilerine selamlığın en geniş odasında verilirdi (Alp, 1964, s. 3274). Bu muhteşem sofralardan sonra ise “dış kirası” olarak bilinen hediyeler gelen misafirlere dağıtılırdı.

İftardan sonra gelen misafirlerin mevkilerine göre dağıtılan dış kiralari genellikle sigara tabakaları, enfiye kutuları, kehribar tesbihler ve sigara ağızlıklarından oluşmaktadır (Manyas, 1964, s. 3277). Yetişkinlerde olduğu gibi çocuklar için de iftardan sonra dış kirası verilmektedir. İftara katılan küçüklere elişi keseler içinde dış kirası dağıtılmaktadır (Hınçer, 1969, s. 5483). Ramazan ayı, iftar sonrasında dağıtılan dış kirası şeklinde adlandırılan hediye ile taçlandırılmıştır. Ramazan gelmeden başlayan hazırlıklar, sonrasında ev ve dış mekânda gerçekleştirilen aktiviteler, tüm bu heyecan Ramazan ayına verilen önemden kaynaklanmaktadır.

Mahalle Bekçileri

Eski İstanbul’da Ramazan gecelerinin vazgeçilmez bir parçası olan mahalle bekçileri “paspan” olarak da adlandırılmaktadır. Halk arasında ise mahalle bekçileri “pazvant” şeklinde bilinir. İstanbul’da esnafın toplu olarak bulunduğu yerin bir ya da birkaç pasbanı olurdu. Görevleri çarşı ve dükkânları süpürmek; gece ise dükkânların güvenliğini sağlamaktı (Tarih Vakfı, 1993, s. 356).

Koçu, çarşı ve mahalle bekçilerinin en eski tasvirinin Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde olduğunu belirtir. İstanbul bekçileri, *12.000 neferdir; 40.000 derler; fakat mübalağadır; 300 neferi Eski Bedestan ve Yeni Bedestan bekçileridir ki gedikli, ulufeli adamlardır. Geri kalanlar her gece sabaha kadar İstanbul içinde köşk beklerler. Bu esnaf, subaşıya tabi olduğundan ordu alayında fanusları yakıp ellerinde ucu demirli sopaları, bellerinde kılıç, ok ve yaylarla palastan esvap giyip, başlarına acip serpuşlar ve gûnagûn sivri külahlarla yerlere sopa vurarak hırsız kaçarmış şekilde: Bre koma, kaçtı haaa!.. Vardı haaa! Gibi şeylerle temaşıcıları güldürürler* (Koçu, 2016, s. 110).

Mahalle bekçileri, memleketlerindeki kıyafetlerini asla değiştirmezler, hatta yörelerinin ağzıyla konuşurlar ancak İstanbul ağzının birkaç nezaket hitabını da benimseyip kullanırlardı (Taner, 2009, s. 81). Her isteyen mahalle

bekçisi olması mümkün değildi. Sadece belirli özellikte olan kişiler mahalle bekçiliğine seçilmekteydi. Eski mahalle bekçileri daima 30-35 yaşın üstünde, yapısı sağlam, ağırbaşlı, tecrübeli, olgun, kâmil ve mutlaka sakallı kimseler olurdu, bundan dolayı istisnasız hepsi “bekçi baba” diye anılırdı (Koçu, 2016, s. 109). Aksel, çalışmasında İstanbul'da Şehzadebaşı'nda Ömer Ağa olarak tanınan bekçiyi uzunca boylu, gaytan bıyıklı, yakışıklı, fesinin üstündeki yemenisi, çarpraz yeleği, püsküllü koyu kırmızı kuşağı, gümüş saat kordonu, koyu lacivert poturu ile gösterişli biri olarak tarif etmektedir (Aksel, 1973, s. 6608).

Bekçilerin sadece fiziki özellikleriyle değil aynı zamanda icralarıyla da dikkat çektiğini görmekteyiz. Mahalle sakinleri bekçilerin davulu çalarken ki gösterişli icrasına tanık olurlar. Mahallenin hayran bakışları arasında bekçi adeta kendinden geçer, bazen poturlu dizi ile davulu havaya fırlatır, bazen havada başı üstünde bir sağa, bir sola döndürerek çalar, sonra döne döne ayak oyunları yapar, tokmağı kâh kasnağa vurur, kâh eliyle davul üzerinde tempo tutarak türlü ayak oyununa geçerdi (Aksel, 1973, s. 6608).

Mahallelinin en güvendiği kişiler arasında bekçiler yer almaktadır. Mahalle halkının başı derde girdiğinde ya da herhangi bir istekle ilgili olarak ilk başvuracakları kişi mahalle bekçileriydi. Onlara canını, malını emanet eden mahalleli aynı zamanda önemli haberleri de bekçilerden öğrenirdi. Silahları olmayan, güvenliği sadece ellerindeki demir uçlu sopalarla sağlayan bekçiler, haberleri de yine bu sopalar vasıtasıyla mahalleliye duyururdu. Bekçiler, bu sopalarla sokaklarda yere vurduğu darbelerle ve güçlü sesleriyle herkesi uyarırdı. Sopanın çıkardığı sesin ne anlama geldiğini bilen mahalleli bekçiyi merakla dinlerdi. Bekçilerin mahalledeki görevleri sadece mahalle sakinlerine önemli haberleri duyurmakla sınırlı değildi.

Bekçilerin görevleri, gece sokakları dolaşmak, gece yangınları haber vermek, matbaanın ve gazetenin bulunmadığı devirlerde hükümet emir ve yasaklarını mahalle halkına ilan etmek veya bu maksatla halkı mahalle mescidine davet etmek, ölüm, doğum, düğün olan evlerin ve konakların kış odununu kesmek, sakalık, yazın sayfıyeye gidenlerin evlerini beklemek, kiralık evlere kiracı bulmak, kiraya vermek gibi birçok şeyi yapmaktı (Koçu, 2016, s. 107-108). Mahallede gerçekleşen her olayda bekçiden yardım istenir, onun mevcut olan zor durumda etkin olması beklenirdi.

Eskiden pazarların semtlerde kuruluşu, bir gün önceden bekçilerin pazar tezgâhlarını yerleştirmeleriyle başlardı (Göktaş, 1993, s. 522). Ramazan bekçi-

leri mahalle için gerekli olan tüm imkânları sağlardı. Bu görevlerinin haricinde bekçilerin en önemli icralarından biri mani söylemekti. Bunu yaparken bazen mizahi bir üslup kullanırlardı. Sokakları dolaşır hane kapıları önünde davul ile beyitler söyleyerek hanımları eğlendiren ramazan bekçileri de ramazanın gece eğlencelerindedir (Mehmed Tevfik, 1991, s. 138).

Bekçilerin bir diğer görevi, mahalle halkını yangından haberdâr etmektir. Galata kulesinin tepesinde bütün İstanbul ve yakın kırların görüldüğü üstü kurşunla kaplı bir piramitle sona eren ahşap zemin vardır ve geceleri burada her zaman bir bekçi bulunur. Bekçi, yangın çıktığında bunu davul çalarak haber verir (Carbognano, 1993, s. 74). Bekçilerin belki de en önemli görevlerinden biri olan çıkan yangını mahallede duyurmak edebiyata da konu olmuştur. Ahmet Rasim, Sevgili Cananım ile başlayan mektubunda, “ o gece ben sana kömürlükte aşkıma bildirirken bekçi “yangın var” diye bağırmıştı da sen “acaba nerede?” diye kulak verir vermez, ellerini “sine-i sad pâreme” götürerek yavaşça: -Burada! demiş idim” (Ahmet Rasim, 2005, s. 44-45) ifadeleriyle bekçilerin yangını haber verdiğini belirtmiştir.

Mahalle bekçileri, düğün evlerinin önünde etrafı gözlerlerdi. Düğün evine biran önce gitmek isteyen genç kız ancak ev işlerini bitirdikten sonra annesiyle birlikte düğün evine gidebilirdi. Bu evin etrafı simitçiler, susam helvacıları, leblebi ve macuncularla çevrilidir, önünde çocuklar oynamakta ve kapısında mahalle bekçisi durmaktadır (Ayverdi, 2007, s. 135).

Osmanlı döneminde de çocuklarla ilgili gerçekleştirilen törenlerde bekçiler, önemli bir rol oynarlar. Okula başlayan çocukların okula alışması için yapılan törenler âmin alayı olarak bilinmektedir. Bu geleneksel törende de çocukların yardımına bekçiler koşardı. Âmin alayı sokağın başından gözükünce, çocuk dualarla dış kapının önüne çıkartılır, mahalle bekçisi tarafından midilliye ve arabaya bindirilirdi (Sakaoğlu, 1993, s. 245). Bekçilerin okulla ilgili başka bir görevi de ihtiyaç dâhilinde öğrencilerin yemeklerini taşımaktı. Mektebe gelen kızların hepsi öğle yemeklerini evlerinden sefer taslarıyla getirir, aralarında paylaşırlardı. Kibarzade hanımların sefer taslarını beraberinde gelen uşaklar taşırdı. Talebelere evleri mektebe çok uzak olan ve hizmetçileri bulunmayanların yemeklerini aylık bir ücret karşılığında mahalle bekçileri getirir, hem de talebelere gelişlerinde ve gidişlerinde refakat ederlerdi (Abdülaziz Bey, 1995, s. 101).

Tıpkı âmin alayında olduğu gibi çeyiz alayında da bekçilere görev düşmektedir. Çeyiz alayının halk düğünlerindeki biçimi daha sade olurdu. 19.yy'ın sonunda İstanbul'da düğün haftasında çeyiz damat evine pazartesi günü götürülürdü. Çeyiz temiz, beyaz yatak bağlarına sarılıp azlığına ya da çokluğuna göre muhacir ya da öküz arabaları ile taşınır, kırılacak eşyalar ise bekçi ve hamallarla gönderilirdi (Cingöz, 1993, s. 499).

Mahallelerdeki her sokak başında demirden yapılan sokak kapılarının kapatılma işlemi paspan olarak adlandırılan bekçilerin görevleri arasındadır. Bu şekilde mahallenin güvenliği sağlanmış olurdu (Sevgen, 1959, s. 23).

Bekçilerin daima mahalle sakinlerinin yanında olduğunu görmekteyiz. Onların sadece sağlıklıyken değil hastayken de isteklerini yerine getirmeye çalışırlardı. Mahallelerde önemli yeri olan kahvehanelerin müdavimlerinden hasta olan ve uşağı olmayan varsa dışarıdan alınacak şeyleri alıp hanesine götürmek üzere mahalle bekçisine akşam-sabah evine uğraması tembih edilirdi. Bu kahveler sosyal dayanışma ve yardımlaşma kulüpleridir (Abdülaziz Bey, 1995, s. 304). Hayatın her kademesinde bekçiler, mahalle sakinlerinin yardımına koşmaktadır.

Mahallelerinde otururken başka bir mahalleye taşınacak kiracıların ücretle eşyalarını taşır ve gerektiğinde güvenilir hamallar bulurlardı. Mahalledeki dul kadınlara, hizmetçisi olmayan komşulara civar çeşmeden bir ücretle su taşır, gidecek veya getirilecek yükleri varsa götürüp getirirlerdi. Hamama gidecek kimsesizlerin bohçalarını hamama bırakır, akşam alıp evine götürürlerdi. Az miktarda odun alanların odunlarını baltayla yarar, içeri taşır, istif ederlerdi. Mahallede dul, ihtiyar kimsesiz kadınların sabahlan ekmeklerini getirir, bir şey hazırsa gider alır, evine bırakırlardı. Mahallede sünnet cemiyeti veya düğün varsa, sopasını alır, kapının iç tarafına oturur misafirler geldikçe sopasını vurur, karşılamaları için ev halkına haber verir, gelenlerin ayakkabılarını kaldırıp saklar, giderlerken kendilerine teslim ederdi. Kurban bayramlarında da arkalarında zembille evleri dolaşır, "kurban payı" namıyla hayli miktarda kurban eti toplar, uzun zaman bunlarla geçinirlerdi (Abdülaziz Bey, 1995, s. 311-312).

Ayrıca, seferberliğin ilan edilme haberini, ihtiyar heyetini seçmek için mahalle seçmenlerinin camiye çağrılmasını, vekillerin seçilme gününü, milli ve dini bayramların duyurulmasını sağlamak için bekçiye haber verilirdi. Bekçi

de davuluyla bu haberleri mahalleye bildirirdi (Georgeon, 2018, s. 182-183). Mahalle bekçilerinin önemli görevlerinden biri de saati mahalle sakinlerine haber vermektir. Haber verirken de gece onlara eşlik eden en önemli aksesuar olan değneklerinden yararlanırlardı. Bekçi baba lobutunun demir ucuyla saat başlarını tak tak vururken buçuklarını da taşlarda sürüyerek hafifçe tıkırdatırdı (Koçu, 2016, s. 113). Bekçilerin günlük mahalle hizmetleri arasında ölü yıkayıcılığı da yer almaktadır, imamlar ölüyü yıkarken suyu bekçiler dökmektedir (Koçu, 2016, s. 111).

Her mahallenin birçok bekçileri olup, başlarında bir bekçibaşı vardı. Bu bekçibaşı, emrinde bulunan bekçileri kendi sorumluluğu altında seçer ve mahallede vazifelendirirdi. Bekçibaşılar, mahallede oturan herkesten topladıkları para ile maiyetlerinde bulunan bekçilere bir ücret sağlardı (Alyot, 2008, s. 235).

Bekçiler, Ramazan ayında sahurda söyledikleri manilerle mahalle halkının uyanmasını sağlardı. Mahalle bekçileri arasında davul çalmayı ve mani söylemeyi beceremeyenler de vardı. Bu gibiler, Ramazan ayı için mahsus davulcu ve manici tutarlar, topladıkları bahşişleri onlarla paylaşırlardı (Bayrı, 1960, s. 16). Maniler sadece mahalle halkının değil padişahın da ilgisini çekmiştir. I. Abdülhamid'in sır kâtibinin tuttuğu bir nota göre 1774 ramazanında padişah Topkapı Sarayı'ndaki Sofra Köşkü'nde meşhur iki mahalle bekçisini öğleden sonra huzuruna kabul etmiş, bunlara ikindiye kadar mani okutmuş, mahalle hayatı ile ilgili taklitler yaptırmıştı. Bekçiler padişahın arzusu üzerine sahura kadar sarayda misafir edilmişti (Uslubaş, 2006, s. 71).

Bekçilerin diğer bir görevi de mahalle halkını tembihi dinlemek için akşam vakti camiye çağırmaaktır. *Eskiden ramazan ayı yaklaştığında hükümet tarafından halkın bu ayı daha rahat ve huzurlu bir şekilde geçirmesi için evlerin, sokakların ve dükkânların temizliğine itina gösterilmesi, sosyal hayatın düzenini bozacak hareketlerden ve tavırlardan kaçınılması gibi bazı tembihnameler yayımlanırdı. Ramazanın habercisi olan Berat Kandili'nin gelmesi, sosyal hayatın da büsbütün değişmesi anlamına geliyordu. Hükümet tarafından halka tembihat yapmak gerektiği zaman mahalle imamlarına haber verilir ve akşam ezanına yakın bekçiler; "Tembih var. Akşam camiye buyurun! diye sopalarını kaldırımlara vurup yüksek sesle bağırarak mahalleyi dolaşır, herkese haber verirlerdi (Taner, 2009, s. 97).*

Bekçilerin mahalle sakinleri üzerindeki tesiri de çok güçlüdür. Bekçilerin ellerindeki ucu demirli ağır sopaları yegane silahları kabul edilmekteydi. Bekçi,

elindeki sopa ile birisini dürttüğü zaman vurmaktan beter ederdi. Çünkü sopa ile dürtülen kişi haysiyetini kaybeder, birkaç ay mahallelinin yüzüne bakamazdı (Taner, 2009, s. 80). Aslında bu durum mahalle bekçilerine verilen önemi de göstermektedir. Her durumda mahalleye destek olan bekçiler, mahalle halkı için aynı zamanda otorite olarak da görünmekteydi.

Bekçilerin bu vasıflarının zamanla kaybolduğunu görmekteyiz. Cumhuriyet devrinde bekçi, üniforma giydirilerek ücretli, aylıklı tayin edilerek, bir polise yardımcı, bir zabıta memuru olmuş, hizmet ettikleri mahalle veya semtin polis karakoluna bağlanmıştır. Bekçilerin bekçilik vazifesinin dışında halkla hiçbir teması kalmayarak mahallenin gediklisi olmaktan çıkmıştır (Koçu, 2016, s. 107). Beşikten mezara kadar mahallenin her anında yanında olan bekçiler zamanla bu özelliklerini kaybetmişlerdir.

Mani Fasılları

Ramazan'da mahalle bekçilerinin her güne uygun olarak söylediği bir fasıl mevcuttur. Mani fasılları, nazım birimi yönüyle düz maniler gibi dörtlüklerle kurulmuştur. Bu dörtlüklere yazma ve taşbasmaları metinlerde “fasıl” adı verilmiştir (Emeksiz, 2010, s. 20).

Mani ve mani fasılları icracıları farklılık göstermektedir. “*Mani söylemek genellikle kadınlara yakıştırılır; manilerin kadınlar tarafından söylendiği belirtilir. Hidrellez eğlenceleri, kına, düğün gibi törenlerde söylenen maniler için bu hüküm çoğu kere doğrudur. İstanbul'da köklü bir gelenek halinde yaşamış mani fasılları için durum daha farklıdır. Düz maniler kadınlar tarafından söylendiği gibi erkeklerce de söylenebilmiş; fakat mani fasılları hep erkekler tarafından icra edilmiştir.*” (Emeksiz, 2010, s. 21). Genellikle de incelediğimiz yazma eserde olduğu gibi mahalle bekçileri tarafından Ramazanda icra edilmektedirler. Bunun yanı sıra mahallenin hatırlı, mevki sahibi kişileri, kalem efendileri, halk şairleri, âşıklar da onlara katılmaktadır (Yücel, 1973, s. 6778).

Destan-ı Bekçi adlı yazma eserde, “Bekçi Bezirgan Olduğunun Resmi, Yalıların Resmi, Ramazan Zahiresin Resmi, Kütüphane Resmi, Sandal Bedestan Resmi, Köpeklerin Resmi, Sıçan Resmi, Bekçi Kaz Ördeklerin Resmi, Adakalesinin Resmi, Kızkulesinin Resmi, Sıla-i Rahim, Sırmakeşhanelerin Resmi, Mirasyedi Resmi, Esnafların Resmi, Bahşiş Resmi, Fasıl-ı Kamer Resmi, Keçilerin Resmi, Akçe Sayar, Takılmanın Resmi, Kedilerin Resmi, Bedestan Resmi, Tembellerin Resmi, Ahval-i İnsan Resmi, Saraçhane Resmi, Horoz ile Tavuk

Resmi, Lisan-ı Sübyanların Resmi, Takılma Resmi, Şadırvan Resmi, Pirelerin Resmi, Saat Resmi” başlığı altında 30 tane Ramazan faslı mevcuttur. Bu fasılların her biri farklı bir konuyu ele almaktadır, hiciv ise fasıllarda oldukça baskın bir faktördür. Dönemin genel özellikleri, şehrin görünümü, esnaftan, yiyecek ve hayvan çeşitlerine kadar her türlü unsur fasıllarda karşımıza çıkmaktadır. Diğer nüshaların hepsinde bu fasıllar mevcut değildir. Bazı nüshalarda ise fasıllar benzer isimler ile yer almaktadır.

SONUÇ

Eski İstanbul’da Ramazan hazırlıkları hem iç hem de dış mekânda oldukça yoğun geçmektedir. Ramazan denilince ilk akla gelen isimlerden biri mahalle bekçileridir. Ramazan’ın vazgeçilmez bir parçası olan bekçiler, İstanbul’un gündelik hayatında her daim mahalle halkının yanında olmuştur. Mahallenin sonsuz güvenini kazanan bekçilerden, yetişkinler kadar çocuklar da çekinmektedir. Fiziksel özelliklerinin de etkisiyle bekçiler *Bekçi Baba* olarak anılmaktadır.

Ramazan’da önemli görevlerden biri olan mahalle halkını sahura kaldırmak da mahalle bekçilerinin görevleri arasında yer almaktaydı. Bekçiler, davul çalarak mahalle halkını sahura kaldırırken aynı zamanda da fasıllar söylerdi. Bu çalışmada, mahalle bekçilerinin yanı sıra İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı’nın 1207 numarasında kayıtlı Destan-ı Bekçi adlı yazma eserdeki tespit edilen 30 fasıla değinilmiştir.

“Eski İstanbul’da Ramazan ve Mahalle Bekçileri” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Bu makale Etik Kuralları Yayın Etiği Komitesinin (Committee on Publication Ethics - COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan Anasay dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

KAYNAKÇA

Abdülaziz Bey. (1995). *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*. (Haz. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ahmet Rasim. (2005). *Şehir Mektupları*. (Haz. Figen Berk). İstanbul: Karanfil Yayınları.

Aksel, M. (1973). Ramazan Davulu ve Davul Yakısı. *Türk Folklor Araştırmaları*. 14(285), 6608-6610.

Alyot, H. (2008). *Türkiye'de Zabıta – Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*. Ankara: Kozan Ofset.

Alp, M. (1964). Eski İstanbul'da Ramazan, *Türk Folklor Araştırmaları*. 8(174), 3273-3275.

Ayverdi, S. (2007). *İstanbul Geceleri*. (5. Baskı). İstanbul: Kubbealtı Yayınevi.

Ayverdi, S. (2009). *İbrahim Efendi Konağı*. (10. Baskı). İstanbul: Kubbealtı Yayınevi.

Bayrı, M. H. (1960). İstanbul Folkloru: Bekçi ve Ramazan Manileri. *Köy Postası*, 187, 16-17.

Carbognano, C. C. (1993). *18. Yüzyılın Sonunda İstanbul*, (Çev. Erendiz Özbayoğlu), İstanbul: Eren Yayınları.

Cingöz, M. (1993). Çeyiz Alayı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 499.

Emeksiz, A. (2010). İstanbul Halk Kültürü İstanbul'un Mânileri Mânilerin İstanbul'u. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Georgeon, F. (2018). *Osmanlıdan Cumhuriyete İstanbul'da Ramazan*. (Çev. Alp Tümertekin). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Göktaş, U. (1993). Semt Pazarları. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 522.

Güldemir, O., Sandıkçıoğlu, T., & Işık, N. (2018). Osmanlı Ramazan Mutfak Kültürü ve Günümüze Yansımaları, *Osmanlı'da Mimari, Sanat ve Yemek Kültürü*, İstanbul: Mahya Yayıncılık.

Hınçer, İ. (1969) Hilton’da İftar ve Ramazan Eğlenceleri, *Türk Folklor Araştırmaları*,12(245), 5483.

Koçu, R. E. (2016). *Tarihte İstanbul Esnafı*. (3.Baskı). İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık.

Manyas, R. (1964). Eski Ramazanlar, *Türk Folklor Araştırmaları*, 8 (174), 3277-3278.

Mehmed Tevfik. (1991). İstanbul’da Bir Sene, (Haz., Nuri Akbayar), İstanbul: İletişim Yayınları.

Musahipzade Celal. (1946). *Eski İstanbul Yaşayışı*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Sakaoğlu, N. (1993) Âmin Alayı, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 245.

Sevgen, N. (1959). *Anadolu Kaleleri*, C.1. Ankara: Doğu Matbaası.

Taner, E. (2009). *Osmanlı Esnafı Ticari ve Sosyal Hayat*, Ankara: Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği.

Tarih Vakfı, (1993). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 356.

Ulunay, R. C. (1962). Eski İstanbul’da Simidler, Pideler, Fodlalar, *Türk Folklor Araştırmaları*, 151, 2642-2643.

Uslubaş, T. (2006). Davulcunun Mânileri İhyâ Eder Gönülleri, *Böyleydi Osmanlı’nın Ramazanı*, İstanbul: Yağmur Yayınları, 69-72.

Yücel, E. (1973). Eski İstanbul’da Eski Ramazanlar: Hayri Bey’in Ramazan Manileri. *Türk Folklor Araştırmaları*. 15(291), 6778-6780.

Zeki TEKİN - Emre KARAKAYA

BEYKOZ MİRİ DEBBAĞHANELERİ

Celal SABANCI

NIETZSCHE FELSEFESİNDE ADALETİN KAYNAĞI VE İMKÂNI SORUNU

Ayşe DURAN

ARTEMİSİA GENTİLESCHİ'NİN TABLOLARINDA İYİ İLE KÖTÜNÜN SAVAŞI

Elif Şebnem DEMİRCİ

ESKİ İSTANBUL'DA RAMAZAN VE MAHALLE BEKÇİLERİ

Dursun Can EYÜBOĞLU

DEDE KORKUT'TAKİ KIRK KINUK ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Melih YENER

1938-1950 YILLARI ARASINDA YAYIMLANMIŞ EDEBİYAT DERGİLERİNDE EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ HAKKINDA DÜŞÜNCELER

ANASAY

anasaydergisi@hotmail.com

e-ISSN 2618-6187
ISSN 2587-2001

9 772587 200005